

Bibliography

1. *Mykhaylo Borovskyy*, Agricultural schooling at Western, Winnipeg, 1964, – p. 369 .
2. *Mykhaylo Borovskyy*, Agricultural schooling at Western, Winnipeg, 1964, – p.369.
3. *Silsky hospodar*, 1930 , CH.15 –16, – p. 419.
4. Report of the Society "Prosvita" of activity during the January 1, 1908 to December 31, 1909, – Lviv : Prosvita, 1908, pp.22-23; Report of the Society "Prosvita" of activity from time to January 1, 1910 to December 31, 1912. Lviv: Prosvita, 1908, – pp.107–109.
5. Report of the Agricultural Society edge "Silsky hospodar" with activities for 1938, Lviv: "Silsky hospodar", 1939 , p.50.
6. Report of the Agricultural Society edge "Silsky hospodar" with activities for 1938, – Lviv: "Silsky hospodar", 1939, – p.51.
7. Report of the Agricultural Society edge "Silsky hospodar" with activities for 1938, – Lviv: "Silsky hospodar", 1939, – p.59.
8. *Stephanie Radysh*, Work instruktorky housewives in sections of the Society "SG" on Lyubachivschyni and Stanyslavivschyni: Marginal economic society "Silsky hospodar" in Lviv 1899-1944. – New York, 1970, – p. 405.
9. *Entsyklopediya Ukrainian*. Chapeau. Reprinted in Ukraine, Vol.1 – 3, K., 1994, 1995. – p.1122.
10. *Miroslav Hnatyuk*, Remembrance of agronomic work in society "Silsky hospodar": Marginal economic society "Silsky hospodar" in Lviv 1899-1944, New York, 1970, pp.503 – 510.
11. Report of the Agricultural Society edge "Silsky hospodar" with activities for 1938. Lviv: "Silsky hospodar", 1939, p. 49.
12. *Petro Petryk*, Mylovanye and his school: Almanakh Stanyslavivskoї zemli. Collection of materials of the history of Stanislaviv and Stanyslavivschyna, New York, Toronto, Munchen, 1975, t.1, p. 491.
13. *Petro Petryk*, Mylovanye and his school: Almanakh Stanyslavivskoї zemli. Collection of materials of the history of Stanislaviv and Stanyslavivschyna, New York, Toronto, Munchen, 1975, t.1, pp. 491–497.
14. *Petro Petryk*, Mylovanye and his school: Almanakh Stanyslavivskoї zemli. Collection of materials of the history of Stanislaviv and Stanyslavivschyna, New York, Toronto, Munchen, 1975, t.1, p. 492.
15. *Galina Bilavych, Boris Savchuk*, Company "Ridna Shkola" 1881–1939, Ivano-Frankivsk: Lileya-NV, 1999, pp. 41–42.

Юрій Тумак,

м. Чернівці, Україна

УДК 37.015.3:061.2(477.85)«185/190»

**ФОРМИ ТА МЕТОДИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ
У ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНИХ ТОВАРИСТВАХ БУКОВИНИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)**

В статті проаналізовано діяльність фізкультурно-спортивних обществ Буковини другої половини ХІХ століття, які безпосередньо націлювали свої інтереси на різні аспекти фізичного виховання. Визначено форми та методи фізичного виховання, зокрема дітей та молоді, які використовувалися досліджуваними обществами для досягнення цілей задекларованих в своїх статутах.

Ключевые слова: общество, форма, метод, физическое воспитание, телесное воспитание, спорт.

The article analyzes the activities of physical training and sport societies of Bukovina in the second half of the nineteenth century, which directly addressed their interests to various aspects of physical education. The forms and methods of physical education of children and youth have been defined, which were used by the societies under investigation to achieve the goal declared in their regulations.

Key words: society, form, method, physical education, body development, sport.

Сьогодні, коли перед українським суспільством постає завдання – віднайти ефективні способи та прийоми формування фізично й морально здорової нації, здатної адекватно відповідати на виклики сучасності, особливої актуальності набуває вивчення вітчизняного досвіду тіловиховання в різні історичні періоди. Тим більше, що на етапі розбудови самостійної української держави склалися сприятливі умови для подальшого дослідження історії регіонів, зокрема, фізичного виховання дітей та молоді у громадських організаціях.

Особливий інтерес для науковців становить діяльність у цьому напрямі громадських організацій Буковини в другій половині XIX – на початку XX ст. Адже в цей час у краї утверджується законодавча база діяльності громадських товариств, відбувається кількісне збільшення та урізноманітнення напрямів їх діяльності, виокремлення тих, що повністю або частково розв'язували проблеми фізичного виховання дітей та молоді.

Наукова розробка питань теоретико-методичного обґрунтування фізичного виховання в громадських товариствах, передумов становлення системи фізичного виховання населення Буковини була започаткована істориками, етнографами, педагогами, громадськими діячами краю досліджуваного періоду (Г. Віглицький, С. Воробкевич, С. Грюнгауз, М. Мішлер, О. Насбаум, Й. Полек, О. Попович, Л. Сімігінович-Штрауфе, А. Фікер).

Зміст і завдання фізкультурно-спортивного руху на буковинських землях різних історичних епох розглядали, зокрема, радянські науковці М. Гонжа, І. Гриценко, І. Компанієць, М. Ліщенко, В. Пічета, М. Романець.

Окремі аспекти тіловиховання у товариствах досліджуваного періоду, а саме: питання педагогічної діяльності громадських організацій на західноукраїнських землях XIX ст. – привертали увагу І. Андрухів, О. Винничука, В. Звоздецької, В. Мужичка, А. Нагірняка, Р. Найди, М. Пантюка, Є. Приступи, Р. Расевич, Б. Савчука, Б. Ступарика, Б. Трофим'яка, М. Чепіль, О. Юзик, Б. Якимовича; дидактичні аспекти означеної проблеми аналізувала Т. Завгородня; вплив фізкультурно-спортивних товариств на фізичне виховання в народній школі краю розглядала Н. Гнесь, а управління системою фізичного виховання Буковини – О. Цибанюк.

Однак, незважаючи на зацікавлення цією тематикою значної кількості сучасних дослідників, форми та методи фізичного виховання дітей і молоді в буковинських громадських організаціях другої половини XIX – початку XX ст. залишалися поза увагою науковців.

Мета нашої статті є визначити форми та методи фізичного виховання дітей та молоді на основі аналізу діяльності фізкультурно-спортивних товариств Буковини другої половини XIX ст.

Аналіз нормативно-законодавчої бази, що регламентувала діяльність будь-яких громадських товариств на теренах Буковини другої половини XIX ст., напрямів їх діяльності, обмеження за віком, статтю або соціальним становищем, перспектив розвитку, визначених у статутних положеннях, характеру заходів та їх масовості дозволив виокремити з числа об'єднань громадян краю ті, що безпосередньо або опосередковано спрямовували інтереси на аспекти фізичного виховання підростаючого покоління.

Із значної кількості товариств, що діяли продовж досліджуваного періоду, виокремлюємо організації безпосередньо тіловиховного спрямування: фізкультурно-спортивні, скаутські (мілітаристичні) та пожежно-гімнастичні тощо. Метою яких стало досягнення духовної досконалості через фізичне виховання шляхом систематичних занять фізичними вправами.

Одним із перших таких товариств стало «Загальне гімнастичне товариство у Чернівцях» («Allgemeine Turnverein in Czernovitz»), що об'єднало у 1867 році (дозвіл на заснування було видано 6 серпня 1866 року) буковинських прихильників здорового способу життя. Згідно зі статутом, ця організація визначалася масовою, добровільною, громадською організацією, що на умовах індивідуального членства об'єднувала дорослих та учнів середніх навчальних закладів регіону. У своїй діяльності товариство керувалось конституцією Австро-Угорщини, державними і крайовими законами та власним статутом. Ще однією важливою характеристикою товариства стала аполітичність та відсутність національного забарвлення [1]. Основні завдання, напрями, форми та методи діяльності цієї організації представлені в таблиці 1.

Діяльність товариства полягала у «...заняттях гімнастикою і фізичною діяльністю через тренування, частково через практичні покази зацікавленим, писання в газети про спорт» [2].

Ця мета організації визначила наступні напрями її діяльності: розвиток гімнастики, як:

- виду масової фізкультурно-спортивної діяльності;
- пропаганда фізичної культури і спорту;
- збільшення кількості членів товариства;
- методична та практична допомога вчителям гімнастики та інструкторам; фінансування будівництва спортивного залу і створення спортивного майданчику тощо [3].

Розвиток масової гімнастики, перш за все, передбачав збільшення членів товариства за рахунок гімназійної та шкільної молоді. Так, у 1886/87 н.р. під керівництвом фахівців у спортивному залі товариства займалися 507 учнів гімназій м. Чернівці. Заняття проводились двічі на тиждень за чітко визначеним навчальним розписом. Учителі регламентували поділ груп не за віковою характеристикою, а за терміном занять фізичною культурою і спортом: початківці – займалися лише 1 рік, гімнасти – стаж тренувань більше 1 року та спортсмени – досвідчені члени товариства, які приймали участь у показових виступах та змаганнях. Початківці за жодних обставин не могли займатись із старшою молоддю [4].

Через два роки існування це гімнастичне товариство ініціювало скликання існуючих спортивних об'єднань – фізкультурно-спортивну раду. Метою якої було визначено швидке розповсюдження ідеї фізичного розвитку серед жителів міста та їх дітей [5].

Звернення новоствореної ради до крайової Шкільної ради від 31 серпня 1869 року сформулювало потребу в практичному визнанні керівництвом закладів освіти навчального предмету «Гімнастика». Це прохання було належним чином виконано і в поточному навчальному році гімнастикою займалися старші класи середніх шкіл. Крім того, рада отримала дозвіл на організацію гуртків фізичного виховання. І, як результат, у зимовому семестрі 1869/1870 рр. у гімнастичному товаристві займалось 92 учня імператорсько-королівської гімназії та 71 вихованець реального училища. Крім того, до гімназистів приєдналися учні інших закладів освіти та робітнича молодь – 24 особи в першому семестрі та 20 – у другому семестрі.

Загальне гімнастичне товариство у Чернівцях зробило спробу консолідації зусиль державних та громадських організацій у справі фізичного виховання дітей та молоді, залучаючи до цієї справи керівний апарат системи освіти, дирекції закладів освіти, військові і пожежні частини, громадських активістів і батьків.

Не менш важливим напрямком діяльності товариства стала пропаганда фізичної культури і спорту, що здійснювалась на спортивних вечорах. Сюди вперше приводили нових членів – нових друзів, які раніше не цікавилися нашими питаннями, тут відбувалось спілкування без обмежень у віці, національній та товариській приналежності. Організаторами таких спортивних вечорів стали Ф. Шнабль, Е.Р. Нойбауер, Г. Обріст. Сучасники характеризували ці вечори дивовижними, завжди змістовними і цікавими, завдяки імпровізаціям, пісенному супроводу, показовим танцювальним та гімнастичним імпрезам, гумористично-сатиричним виступам.

Крім того, воно стало першою організацією, визнана і на практиці реалізувала право жінок на заняття фізичною культурою і спортом. Про заснування дівочої групи активістки гімнастичного товариства піднімали питання майже з початку його заснування. І у звіті фізкультурно-спортивної ради за 1869 рік вперше згадано спортивне групування представниць жіночої статі [6].

Аналіз офіційних документів, звітів товариства досліджуваного періоду дозволяє виокремити одним із провідних напрямів діяльності організації – підготовку та підвищення кваліфікації фахівців галузі фізичної культури і спорту. На теренах герцогства Буковина, як і у більшості європейських країн, інструкторів з фізичного виховання готували в учительських семінаріях або училищах. Положення державного закону від 14 травня 1869 року, серед навчальних дисциплін для підготовки вчителів виокремили «тьлесні упражненія» [7]. За досліджуваний період буковинські педагогічні заклади, а саме: греко-православна педагогічна семінарія (1860 р.), чоловіча вчительська семінарія з німецькою викладовою мовою (1871 р.),

приватна дівоча учительська семінарія товариства «Українська Школа» ввели до програми навчання дисципліну «Гімнастика» [8].

Метою вивчення гімнастики в педагогічних закладах було узагальнене визначення наступного змісту:

- уміти зразково виконувати вправи, що входять до програми державних шкіл;
- опанувати знання про будову тіла людини та фізіологічні особливості дитячого організму;
- розуміти процес руху, вміти розкласти його на складові, а також визначити правильну послідовність його виконання.

Одним із важливих умінь було виокремлено володіння фаховою термінологією. Отже, вимоги до фахівців, які закінчували буковинські педагогічні заклади були різними і високими та відповідали тогочасним європейським тенденціям, а саме: високий рівень володіння технікою фізичних вправ; обізнаність у фізіології та анатомії; прагнення знати про новітні методики і види спорту, ігри тощо.

Про здоровий дух у здоровому тілі дбали в «Чернівецькому товаристві ковзанярів», заснованому в 1873 р., та «Першому буковинському клубі велосипедистів», заснованому в 1887 році.

На початку діяльності ці спілки працювали за принципом «об'єднання за інтересами» і не розглядали дітей та молоді як потенційних членів. Перша проблема, що постала перед керівництвом товариств визначилась в їх сталому складі. Через певну закритість спілок кількість учасників практично не збільшувалась. Тоді клуб велосипедистів оголосив про бажання приймати до лав учнівську молодь. Другою проблемою стало забезпечення молодих членів обладнанням і спортивним інвентарем.

Нааявність ковзанів і власного велосипеда були розкішно для буковинських родин. Вищезначені фізкультурно-спортивні товариства вийшли з положення наступними чином. Через буковинські часописи ці спілки звернулись до громади з прохання зібрати старі або пошкоджені велосипеди та запасні частини до них. Спільними зусиллями було зібрано і відновлено близько 20 велосипедів. При клубі працювала технічна майстерня, при чому, дрібний ремонт велосипедів діти та молодь виконували самостійно під наглядом дорослих. Тут хлопці отримували перші технічні і прикладні знання та вміння, що були необхідними у дорослому житті. А усунення складних проблем для «школярської групи» здійснювалось безкоштовно. Щодо ковзанів, то в 1875 році на балансі товариства налічувалось 50 пар ковзанів зроблених кустарно [9].

Кінець XIX ст. був характерний тим, що паралельно з інтернаціональними виникають спортивні товариства на національних засадах. Одним із таких став польський «Sokol», діяльність якого регламентував статут, затверджений Буковинським сеймом 13 липня 1892 року [10].

У першому розділі статуту (§ 1-5) проголошувались офіційна назва, місце розташування, визначались мета і завдання діяльності та власна символіка. В цьому розділі було виокремлено головну ідею діяльності товариства: «...виховання духу взаємодопомоги серед членів, ослуху і карності через проведення спортивних занять, влаштування публічних свят і заходів» [10]. На думку організаторів, покликання товариства – служіння справі підготовки польської громадськості до майбутньої боротьби за відновлення власної державності.

Діяльність «Сокола» розвивалася за такими провідними напрямками: організація і проведення гімнастичної і спортивної (малось на увазі змагальної – Ю. Т.) діяльності, розвиток туризму і краєзнавства. Характерно, що серед завдань товариства, окрім пропаганди та розвитку фізичної культури і спорту, було вказано провадження національних культурних і просвітніх ініціатив.

Параграфи п'ятого розділу цього статуту виокремлювали заснування гімнастичної школи для учнів товариства. Організація такої школи передбачала на першому етапі створення гімнастичних гуртків при закладах освіти, де були зацікавлені майбутнім. Результатом поширення ідеї загального гімнастикування очікувалось створення закладу, що здійснював би спортивно-масову діяльність з дітьми та молоддю, праобразу сучасної спортивної школи зі власною матеріально-технічною базою, кадровим забезпеченням, науково-методичним потенціалом тощо.

Від заснування провід польського «Сокола» основною метою діяльності окреслював сприяння розвитку фізичної культури, гімнастики, туризму, різних видів спорту, культурному та естетичному розвитку польської робітничої та учнівської молоді, не забуваючи працювати на ниві піднесення культури, просвіти, здійснення добродійних ініціатив.

Таким чином, за швидкістю розповсюдження, залученням членів, шляхами розв'язання економічних питань і різноманітністю напрямів діяльності товариський рух на Буковині відповідав рівню європейських країн.

Фізичне виховання і заняття спортом, окрім загально підготовчого, мали прикладне значення для господарсько-трудова діяльності, створюючи рухові навички та вміння, що безпосередньо застосовуються в ньому. Фізичне і господарсько-трудова виховання виокремлювались, як одні з основних чинників, що впливали на формування витривалої, дисциплінованої, свідомої, працьовитої особистості.

Таблиця 1

Напрями, форми та методи діяльності фізкультурно-спортивних товариств Буковини II половина XIX ст.

Назва товариства	Напрями діяльності, форми роботи	Методи
«Загальне гімнастичне товариство у Чернівцях» (1867 р) Фізкультурно-спортивна рада (1869 р)	Розвиток гімнастики як виду масової фізкультурно-спортивної діяльності та збільшення членів за рахунок школярів та робітничої молоді: тренування, змагання, практичні перегляди, показові виступи, паради, свята, спортивні вечори; пропаганда фізичної культури і спорту, зокрема жіночого: ведення тіловиховної колонки у газетах та часописах, показові виступи, видавнича діяльність; організація системи підготовки і підвищення кваліфікації фахівців галузі фізичного виховання: фахові курси та майстер-класи, взаємовідвідування занять; створення власної спортивної бази: благодійні вечори, збори пожертвувань.	Методи спрямовані на оволодіння та вдосконалення рухових вмінь та навичок, розвиток фізичних якостей: ігровий, змагальний. Встановлення та підтримання зв'язків із пресою, консультації. Лекції, бесіди, розповідь, майстер-класи. Методи контролю: відвідування занять та тренувань, аналіз звітів про діяльність товариств із подальшими рекомендаціями. Метод створення умов для розвитку видів спорту. Методи сприяння: фінансова підтримка.
«Чернівецьке товариство ковзанярів» (1873 р) «Перший буковинський клуб велосипедистів» (1887 р)	Організація спортивних гуртків для дітей та молоді: тренування, змагання, велопробіги, свята, спортивні вечори; забезпечення молодих членів обладнанням і спортивним інвентарем: збір старих або пошкоджених велосипедів, ковзанів та коштів; господарсько-трудова діяльність: самостійний дрібний ремонт обладнання та інвентаря; співпраця із закладами освіти: спільні фізкультурно-спортивні розваги і свята, друк методичних рекомендацій.	Методи, спрямовані на оволодіння та вдосконалення рухових вмінь та навичок, розвиток фізичних якостей: ігровий, змагальний. Встановлення та підтримання зв'язків із населенням та пресою; Метод створення умов для розвитку спорту. Методи сприяння: фінансова підтримка.
Польське спортивно-гімнастичне товариство «Сокіл» (1892 р)	Організація та проведення тренувальної та змагальної діяльності, заснування гімнастичної школи: тренування, змагання, практичні перегляди, туристичні походи, велопробіги, показові виступи; організація спортивно-масових та культурних заходів: прогулянок, парадів, свят, спортивних та танцювальних вечорів, створення умов та організація відпочинку і оздоровлення в літньому таборі: ранкова гімнастика, загартовувальні процедури, ігри і забави, командні ігри, лекції, читання, концерти.	Методи спрямовані на оволодіння та вдосконалення рухових вмінь та навичок, розвиток фізичних якостей. Лекції, бесіди, розповідь, читання. Методи контролю: відвідування занять та тренувань, дисциплінарний вплив. Метод створення умов для розвитку спорту.

Використані літературні джерела

1. Переписка с Министерством культов и просвещения, спортивным обществом, Черновицкой дирекцией гимназии и др. о выделении субсидии спортивному обществу, о ветхости спортзала, о выдаче вознаграждения за преподавание физкультуры в средних школах // Державний архів Чернівецької області. – Ф. 211. – Краевой школьный совет. – Оп. 1. – ед. хр. 169. – 1870-1895. – 230 л.
2. Der allgemeine Turnverein in Czernowitz. – Czernowitz, 1886. – 22 s.
3. Der allgemeine Turnverein in Czernowitz. – Czernowitz, 1890. – 26 s.
4. Bericht des Turnrathes des Allgemeinen Turnverein in Czernowitz in der Periode 1870 – Czernowitz, 1871 – 10 s.
5. Nussbaum O. Gut Heil! Festschrift Allgemeiner Turnverein in Czernowitz 1867-1892 / O. Nussbaum. – Czernowitz, 1892. – 42 s.
6. Bericht des Turnrathes des Allgemeinen Turnverein in Czernowitz in der Periode 1870 – Czernowitz, 1871 – 10 s.
7. Законъ изъ дня 14 Мая 1869. Которымъ установляють ся засады ученія дотычно школь народніхъ // Хронологичный списокъ законовъ, розпоряженій и пр., которіи помъщени суть въ рочнику 1869 переводовъ вѣстника законовъ державнихъ для Буковины. – Черновцы: з печатнь Рудольфа Екгарда, 1870. – С. 372-384.
8. Переписка с Министерством культов и просвещения с дирекцией педучилища о замещении вакантных должностей преподавателей, о занятиях по французскому языку и физкультуре и др. // Державний архів Чернівецької області. – Ф. 211. – Краевой школьный совет. – Оп. 1. – ед. хр. 23. – 1869-1871. – 117 л.
9. Tumak Y. Physical education of children and youth – one of the main activities of public and physical training societies in Bukovina XIX-XX centuries. / Yuriy Tumak // Оралдын гылым жаршысы. – Уральск, 2013. – № 5 (53). – С. 35-40.
10. Statut polskiego towarzystwa gimnastycznego “Sokol” w Czerniowcach. – Czerniowce: Nakladem towarzystwa, 1902. – 13 p.

Bibliography

1. Perepyska s Ministerstvom kultov I prosveshcheniya, sportivnym obshchestvom, Chernovitskoi dyrektsiyei hymnaziyi I dr. o vydeleniyi subsydiy sportivnomy obshchestvu, o vetkhosty sportzala, o vydache voznagrazhdeniya za prepodavaniye phizkultury v srednikh shkolakh// Derzhavniy archive Chernivetskoyi oblasti – Ph.211. Kraevoi shkolniy sovet. – Op.1. – ed.kh. 169. – 1870-1895. – 230 l.
2. Der allgemine Turnverein in Czernowitz, 1886. – 22 s.
3. Der allgemine Turnverein in Czernowitz, 1886. – 26 s.
4. Bericht des Turnathers des Allgemeinen Turnverein in Czernowitz der Periode 1870 – Czernowitz, 1871 – 10 s.
5. Nussbaum O. Gut Heil! FestschriftAllgemeiner in Czernowitz 1867-1892/O.Nussbaum.- Czernowitz, 1982.42 – 42 s.
6. Bericht des Turnathers des Allgemeinen Turnverein in Czernowitz der Periode 1870 – 10 s.
7. Zakon iz dnya 14 Maya 1869. Kotorym ustanovlyayut sya zasady ucheniya dotychno shkol narodnykh//Khronolohychnyi spys zakonov, rozporyazheniy I pr., kotoriy pomeshcheniy sut v rochniku 1869 perevodov vestnikov zakonov derzhavnikh dlya Bukovyny. – Chernovtsy: s pechatnykh Rudolpha Ekrada, 1870. – S.372 – 384.
8. Perepyska s Ministerstvom kultov I prosveshcheniya s direktsyey peduchilishcha o zameshcheniya vakantnykh dolzhnostey prepodavateley, o zanyatiyakh po frantsuzkomu yaziku I phizkulture I dr.//Derzhavniy arkhiv Chernivetskoi oblasti. F. 211. – Kraevoi shkolniy sovet. – Op.1/ - ed.khr. 23 – 1869-1871. – 117 l.
9. Tumak Y. Physical education of children and youth – one of the main activities of public and physical trainin societies in Bukovina XIX – XX centuries. / Yuriy Tumak // Oraldyn hylm zharshysy. – Uralsk, 2013. – N5 (53). – S.35-40
10. Statut polskiego towarzystwa gimnastycznego ‘Sokol’w Czerniowcach. Czerniowce: Nakladem towarzystwa, 1902. – 13 p.